

Landschap in de storm

Gerard van Nijmegen (Rotterdam 1735-1808 Rotterdam)

Rijksmuseum Twenthe
Enschede

1804. Olieverf op paneel, 75 x 92 cm

Gesigneerd en gedateerd, rechts op rotsblok: *G. van Nijmegen 1804*

Herkomst: particuliere verzameling, via kunsthandel Hoogsteder & Hoogsteder (2010)

De Nederlandse kunstgeschiedenis is rijk aan dramatische zeegezichten met storm en onweer. Overweldigende natuur en barre weersomstandigheden in bos- of berglandschappen kom je vóór het tweede kwart van de 19de eeuw heel wat minder vaak tegen. Gerard van Nijmegens *Landschap in de storm* uit 1804 is zo'n uitzondering.

In 2007 ontving Rijksmuseum Twenthe het schilderij in bruikleen uit particulier bezit. Dit bijzonder fraaie, voor de periode van omstreeks 1800 vooruitstrevende kunstwerk past uitstekend in de bijzondere aandacht die het museum schenkt aan kunst uit de lange 18de eeuw. Nadat de eigenaar te kennen had gegeven het schilderij te willen verkopen, werd getracht de benodigde gelden bijeen te brengen om dit voor het museum zo belangrijke kunstwerk definitief te verwerven. Dit lukte, dankzij de steun van een particulier en verschillende fondsen en stichtingen.

Berglandschap met voerlieden, die een ossenwagen over een houten brug drijven
Gerard van Nijmegen
1790. Olieverf op paneel,
62 x 89 cm
RIJKSMUSEUM TWENTHE,
ENSCHEDA
(In bruikleen van Rijksmuseum
Amsterdam)

'BERG- EN BOSCHACHTIGE LANDSCHAPPEN'

Gerard van Nijmegen (1735-1808), een van de belangrijkste Nederlandse kunstenaars van zijn tijd, was afkomstig uit een Rotterdams geslacht van decoratieschilders; hij was een kleinzoon van Elias (1667-1755) en studeerde bij zijn vader Dionys (1705-1798). Uiteindelijk koos hij voor het ezelsstuk. Van Nijmegen werd niet alleen landschaps- en portretschilder, maar liet ook tekeningen en etsen na. Hij was bestuurslid van het Rotterdamse

tekengenootschap *Hierdoor tot Hooger* en bracht een aanzienlijke kunstverzameling bijeen.

Zijn specialisme werd, zoals kunstenaarsbiografen Van Eijnden en Van der Willigen in 1817 schreven, het schilderen van 'Berg- en Boschachtige Landschappen met Watervallen en gestoffeerd met Landlieden en onderscheidene soorten van Vee'. Inspiratiebronnen voor hem waren beroemde 17de-eeuwse voorgangers als Jacob van Ruisdael, Allart van Everdingen en Adam Pynacker. Van Nijmegens beide reizen naar Duitsland, in 1782 en 1788, bleken een levenslange bron voor onderwerpen. Volgens Van Eijnden en Van der Willigen ging de kunstenaar op reis 'ter beschouwing der schoone Natuurtooneelen, welke men bijzonder langs den *Rijn* aantreft'. Zijn onderweg gemaakte schetsen en de bewaarde herinneringen gebruikte hij als uitgangspunt voor in zijn atelier vervaardigde schilderijen. Zo is zijn *Berglandschap met voerlieden, die een ossenwagen over een houten brug drijven* uit 1790 in het Rijksmuseum Amsterdam geïnspireerd op het zien passeren van een ossenwagen bij Düsseldorf. Van Nijmegen situeerde dit tafereel in een berglandschap. Een schilderij uit 1792 in het Historisch Museum Rotterdam toont Van Nijmegen met zijn volgens Van Eijnden en Van der Willigen 'achttingwaardige en verstandige' eerste vrouw – de tekenares Suzanna Catharina Vijgh – en een dienstmaagd, staande bij een waterval tijdens hun Rijnreis.

Van Nijmegen heeft zijn wederwaardigheden vastgelegd in twee verslagen die in handschrift worden bewaard in de Atlas van Stolk in Rotterdam. Deze reisreportages zijn niet alleen informatief, maar soms ook vermakelijk dankzij allerlei amusante karakterisering. Zo heet de hospita van logement *De Keizerskroon* in Zutphen 'dik van kop' en 'Puistig van Aengezicht' en schommelde zij bij het lopen. Het ontbrak Van Nijmegen niet aan milde zelfspot. Hij vroeg zich af waarom hij niet overal feestelijk met wijn werd onthaald, zoals Albrecht Dürer overkwam als we diens reisjournaal uit de jaren 1520-1521 mogen geloven. Hij was tenslotte óók kunstschilder en reisde óók met twee vrouwen. Nota bene heette Dürers vrouw Grietje en zijn dienstmaagd Suzanna, terwijl Van Nijmegens vrouw Suzanna heette en zijn dienstmaagd Grietje. Elders noteerde hij dat zijn beide verslagen waren geschreven om door hem en zijn vrouw te worden gelezen op hoge leeftijd, 'als onze neus en onze kin elkanderen zoo dicht als mogelijk is genaderd zullen zijn'. Serieus was hij over de kunst en de landschappen die hij zag, maar ook over

het reizen zelf, de kwaliteit van de wegen, de koetsen – de Van Nijmegens vielen een keer met koets en al om door de slechte weg –, de dronken koetsiers en het eten en de kwaliteit van de bedden – inclusief luizen – in de logementen.

De kunstwerken van Van Nijmegen werden gewaardeerd. Van Eijnden en Van der Willigen prezen zijn 'rijke verbeeldingskracht en goed geheugen' en noemden zijn composities 'dikwijls grootsch breed van licht en schaduw, meesterlijk en in eenen aangename toon geschilderd'.

DREIGENDE ATMOSFEER

Het *Landschap in de storm* is een met subtiële penseelstreek geschilderd gezicht op een bergachtig landschap met waterval en een toren in de verte. Wat stijl en

thematiek betreft is het typerend voor Van Nijmegens beste werk. Nogal uitzonderlijk is de weergave van de storm. De beide figuurtjes met hond houden zich met moeite staande, bomen buigen door in de wind en een gedurfd geschilderde diep-donkere, spectaculaire lucht zorgt voor een dreigende atmosfeer. Met zijn nadruk op sfeer, en zijn dramatische weergave van een naderend onweer in een landschap, loopt Van Nijmegen decennia vooruit op de 19de-eeuwse kunstenaars die werden gefascineerd door dit weertype. Zoals Barend Cornelis Koekkoek in 1841 in zijn *Herinneringen en mededeelingen van eenen landschapschilder* schreef: 'Voor den schilder zijn ook onweders grootsche, schilderachtige natuurtooneelen'. Watervallen en zware oude bomen zouden eveneens tot het geliefde romantische repertoire gaan behoren.

**Weidelandschap
met vee**

Jacob van Strij
Circa 1800. Olieverf op
paneel, 55,9 x 72,8 cm
RIJKSMUSEUM TWENTHE,
ENSCHEDA

**Landschap met
eikenbomen en ruïne**

Barend Cornelis Koekkoek
1855. Olieverf op doek,
87,7 x 113,5 cm
RIJKSMUSEUM TWENTHE,
ENSCHEDA

Van Nijmegen was niet de eerste en enige Nederlandse kunstenaar met belangstelling voor storm en onweer in een bos- of berglandschap. Zo tekende Jan Hackaert tijdens zijn reis door Zwitserland in 1656 een landschap met twee wandelaars in de storm; dit schetsboekblad bevindt zich in het Kunsthaus in Zürich. Ook Hackaert toont twee klein weergegeven wandelaars op een weg, met opwaaiende jassen in een storm, doorbuigende bomen en een vergezicht rechts – maar dat is in een tekening, niet in een schilderij. Het *Landschap bij stormachtig weer* van Hermanus van Brussel in Teylers Museum in Haarlem is wél geschilderd. Deze jongere tijdgenoot van Van Nijmegen was eveneens een navolger van Van Ruisdael en Hobbema; ook hij wilde in zijn voorstelling de overweldigende, onbeheersbare kracht van de natuur weergeven. En de ets *Wandelaars in de storm* van de Haarlemse kunstenaar Franciscus Andreas Milatz bewijst dat het thema rond deze tijd ook incidenteel in de prentkunst is te vinden.

Er is wel gesuggereerd dat de belangstelling voor stormachtige landschappen bij 17de-eeuwse kunstenaars

te maken had met het feit dat donder, onweer en bliksem al door de gezaghebbende Romeinse schrijver Plinius als 'onschilderbare' onderwerpen werden beschouwd. Volgens hem werden deze thema's desondanks door de fameuze Griekse kunstenaar Apelles met succes verbeeld. Nederlandse schilders zouden zich, om Apelles te evenaren of liever nog te overtreffen, uitgedaagd hebben gevoeld om motieven als de regenboog, regen, donder en bliksem, wolken, damp en licht te schilderen.

Meestal speelt in dergelijke scènes de mens nog een belangrijke rol. Zo prominent als de door storm en onweer bedreigde natuur door Van Nijmegen is afgebeeld, met de figuurtjes eerder als stoffage dan als hoofdonderwerp, komen we in de Nederlandse kunst van omstreeks 1800 zelden tegen.

VERBLIJF IN NEUWIED

Er wordt nog verder onderzocht of een van beide reisbeschrijvingen van Van Nijmegen, net als bij het schilderij uit het Rijksmuseum, informatie biedt over het tafereel. Een rechtstreeks verband is nog niet met zekerheid opgespoord, maar de locatie zou zich kunnen bevinden in de omgeving van Neuwied aan de Rijn, in het noordelijk deel van de deelstaat Rijnland-Palts waar Van Nijmegen in juni 1788 was. Bij de aankomst van de Van Nijmegens was het er ondraaglijk heet; het begon al snel te donderen en te regenen in het gebergte rondom. Dit patroon herhaalde zich de dagen erna. Het onweer werd steeds aangekondigd door een sterke damp in de bergen en over de Rijn. 'De werking van dit alles', aldus Van Nijmegen, 'over en in 't Gebergte te zien, was Schoon en Wonderbaar'. Het echtpaar bleef relatief lang in Neuwied, waar het diverse wandelingen in de omgeving maakte en 'uitmuntende Groote en Fraaije Watervallen en vijvers' bewonderde.

Of de locatie van het schilderij hier kan worden gevonden of niet, Van Nijmegen toonde vooral in de passages over Neuwied en omgeving veel belangstelling voor het weer. Deze interesse sluit aan bij de internationale meteorologische belangstelling onder kunstenaars, zoals de beroemde Britse schilder John Constable die toonde in zijn wolkenstudies. Misschien moet uiteindelijk worden vastgesteld dat de meester vol verbeeldingskracht uiteenlopende motieven uit zijn herinnering of op grond van schetsen heeft gecombineerd en dat er geen sprake is van één herkenbare locatie.

VAN NIJMEGEN IN RIJKSMUSEUM TWENTHE

Het schilderij van Van Nijmegen slaat een brug tussen de 'neo-17de-eeuwse' landschappen van onder meer Jacob van Strij enerzijds en de romantiek van Barend Cornelis Koekkoek anderzijds. Deze twee kunstenaars zijn met diverse hoofdwerken vertegenwoordigd in Rijksmuseum Twenthe.

Foto's schilderijen en ets Rijksmuseum Twenthe: R. Klein Gotink

Van Nijmegens landschappen zijn in Nederlandse openbare collecties zeldzaam, wat deze aankoop extra belangrijk maakt. Het Rijksmuseum in Amsterdam bijvoorbeeld bezit slechts dat ene berglandschap van de kunstenaar. Het nu verworven *Landschap in de storm* wordt in brede kring erkend als een kardinaal werk. Dat blijkt uit het feit dat het in 1997 als een 'ambitieuze' schilderij werd gepubliceerd in de catalogus van de beeldbepalende tentoonstelling *Langs velden en wegen* in Amsterdam en in 2009 prominent werd opgenomen in de expositie *Groots en meeslepend* in Haarlem ♦

Paul Knolle

Hoofd collecties en conservator oude kunst

Voor de verwerving van *Landschap in de storm* door Gerard van Nijmegen kreeg het Rijksmuseum Twenthe steun van een particulier en van de volgende fondsen: Stichting G.J. van Heek jr. Fonds, de Stichting Rijksmuseum Twenthe Fonds, de Vereniging van Vrienden van Rijksmuseum Twenthe en het Stichting Roelvink Fonds, en het BankGiro Loterij Aankoopfonds en het Fonds Leppink-Postuma van de Vereniging Rembrandt.

Keuze uit de literatuur

A. Erfteemeijer, *Groots en meeslepend. Sublieme landschappen uit de Nederlandse romantiek*, tent. cat. Haarlem (Frans Hals Museum/De Hallen) 2009

R. van Eijnden en A. van der Willigen, *Geschiedenis*

der vaderlandsche schilderkunst, sedert de helft der XVIII eeuw, II, Haarlem 1817, pp. 247-253

R. Falkenburg, 'Onweer bij Jan van Goijen. Artistieke wedijver en de markt voor het Hollandse landschap in de 17de eeuw', in: R. Falkenburg

e.a. (red.), *Natuur en landschap in de Nederlandse kunst 1500-1850*. Zwolle 1998 (*Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek* 48), pp. 116-161

W. Loos, R.-J. te Rijdt, M. van Heteren e.a., *Langs velden en wegen. De verbeelding van het landschap in de 18de*

en 19de eeuw, tent. cat. Amsterdam (Rijksmuseum) 1997-98

J.W. Niemeijer, 'Gerard van Nijmegens 'Berglandschap met ossewagen' en het dagboek van zijn reis langs de Rijn', *Bulletin van het Rijksmuseum* 32 (1984), pp. 64-70